

UTEMELJENOST METAFORIČKOGA ODREĐENJA:
MARULIĆ »OTAC UMJETNOGA HRVATSKOG PJESNIŠTVA«*
MARULIĆ U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOJ HISTORIOGRAFIJI

Ivo Frangeš

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Ivo Frangeš
Vukovarska av. 236a
Zagreb

»Marko Marul oni kome se svi čude,
koga glas svud zvoni i cvate od svude!«
Petar Hektorović¹

»Marul, što duhom je sve zvijezda do visokih znan.«
Donat Paskvalić²

»Iz jazyka ditinstva
u ditinstvo jazyka
O Marule! Pojti čemo...«

Tonči Petrasov Marović³

»Pojdimo« pouzdano tragovima priznanja, od Zoranićeva pastira Marula, koji »pojaše mileći baščinu«,⁴ do Ujevićeva dobročasenja »garba slovućeg greba«.⁵

* Ivan Kukuljević Sakcinski nazvao je Marulića »ocem umjetnoga pjesništva u Hrvatah«, u uvodnoj studiji prvoj knjizi edicije »Stari pisci hrvatski«, koju je pokrenula Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, u Zagrebu 1869. Predgovor je napisao Vatroslav Jagić. Kukuljevićev tekst ima natpis: *Marko Marulić i njegova doba*. Na to, u Zagrebu o četiristotoj obljetnici *Judite*, podsjeća Milivoj Šrepić u studiji »O Maruliću« (*Rad JAZU*, knj. 146, Zagreb, 1901, str. 3). Valja napomenuti kako su upravo godine 1869. odnosno 1901, značajne za razvoj marulologije. U prvoj polovici XIX. stoljeća, u Hrvatskom narodnom preporodu sudovi o Maruliću bili su suspregnuti, ali potvrdni.

Zanimljivo je da u *Hrvatskoj antologiji*, 1892. Huga Badačića nije zastupljen Marko Marulić.

¹ *Ribanje i ribarsko prigovaranje i razlike stvari ine složene po Petretu Hektoroviću Hvaraninu*. Venecija, 1568. Citat prema izdanju PSHK, knj. 7, Zora/Matica hrvatska, Zagreb, 1968, str. 194. Priredio Marin Franičević.

² Donat Paskvalić, svećenik, Marulićev prijatelj, ožalio ga je u latinskoj elegiji *Proh, dolor...*, koju je prepjevao Nikola Šop, *Zbornik Marka Marulića*, Zagreb, JAZU, 1950. Citat prema Bratislav Lučin, predgovor, *Moć riječi*, u knjizi Marko Marulić, *Duhom do zvijezda*, Izbor, Mozaik knjiga, Zagreb, 2001, str. 28.

³ Tonči Petrasov Marović, *Suprotiva*, u knjizi *Pjesme, Odabrana djela, I*, Književni krug, Split, 1992, str. 109. Odabrao i uredio Tonko Maroević.

⁴ Petar Zoranić, *Planine*, PSHK, knj. 8, Zora/Matica hrvatska, Zagreb, 1964. Priredio Franjo Švelec. Citat iz Kap. XVI, str. 138.

⁵ Tin Ujević, *Oproštaj*, u *Sabrana djela, Pjesme I*, Znanje, Zagreb, 1963, str. 18. Uredio Dragutin Tadijanović.

Od Hektorovića, Paskvalića, Karnarutića, Budinića, Barakovića, Kavanjina, Levakovića, Vitaljića, Dražića, pa Kukuljevića, Jagića, Markovića i Kranjčevića, koji stihom i proznom riječju potvrdiše vrijednost Marulića — mnogima od njih stvaralačkog uzora.

Tu je i Matošev »Marul slavni«,⁶ pa Marulić Nazora, Petrasova Marovića; Marulić Stamaćev, Fiamengov, i zahvalnih Maroevićevih stihova »Dike ter hvaljenja«;⁷ Marulić u Paljetkovo poslanici *Gosparu Marku Marulu Splitjaninu*, koji ravna poetskim plovom: ...»neće plavca zbandat, / dokle bude disat — MARVL će komandat!«⁸

Nije slučajno davni Hvaranin, dominikanac, povjesničar i književnik, Vinko Pribojević, u poznatom govoru *Oratio de origine successibusque Slavorum* (»Govor o podrijetlu i zgodama Slavena«, 1525), godinu dana poslije Marulićeve smrti, odmah pokraj nedohitnoga, drevnoga Jeronima, naveo i znamenitoga suvremenika, Splićanina »drugu luč« našega jezika, pjesnika *Judite*, kao podjednak proplamsaj svjetla: *fulsit et aliud lumen nostra hac tempestate ex Dalmatia, Marcus Marulus*.⁹ Bila je to hvala najveća što su je ta učena, ali uznemirena vremena mogla odati. I s punim razlogom! Istu je harnost, na današnji dan, prije stotinu godina, 1901, u Zagrebu, izrekla hrvatska književna historiografija: »U nauci je doduše dokazano da je bilo hrvatskih umjetnih pjesama i prije Marulića, ali ipak držim da će s pravom ostati Maruliću pridjevak 'oca hrvatskoga umjetnoga pjesništva', kako mu ga je dao Kukuljević« (Milivoj Šrepel).¹⁰ Veliki pjesnik Silvije Strahimir Kranjčević održao je, o istoj, 400-toj obljetnici, 15. prosinca 1901, u Sarajevu, »Svečanu besjedu«. Pohvale nije štedio. *Judita* mu je »prvi dragulj« hrvatske književnosti. Marulić tu »prvi stavi narodno ime na čelo prvog nam epa i uvede tako živi jezik u velehran našijeh vila!«¹¹

⁶ Antun Gustav Matoš, *Pod florentinskim šeširom*, u *Sabrana djela XI, O likovnim umjetnostima. Putopisi*, JAZU, Liber, Mladost, Zagreb, 1973, str. 209. Uredili Slavko Bataušić i Dubravko Jelčić.

⁷ Tonko Maroević, *Dike ter hvaljenja*, Logos, Split, 1986.

⁸ Luko Paljetak, *Gosparu Marku Marulu Splitjaninu Luko Nika Paljetak, pučanin dubrovački piše vrhu dike i slave njegove pjesničke*, u *Pjesni na dubrovačku* (Novo, prošireno izdanje), Dubrovnik, 1997, str. 88.

⁹ *Oratio fratris Vincentii Priboevii sacrae theologiae professoris ordinarii praedicatorum de origine successibusque slavorum. Venetiis MDXXXII. Con licentia dell' Illustrissimi. Signori Capi di X. (Govor je održan 1525. a tiskan u Mlecima 1532)* Vinko Pribojević, *O podrijetlu i zgodama Slavena*. Prijevod Veljko Gortan, Uvod i bilješke Grga Novak, JAZU, Zagreb, 1951, str. 190.

¹⁰ Milivoj Šrepel, »O Maruliću, O 400. godišnjici Marulićeve 'Judite'«, *Rad*, JAZU, knj. 146, Zagreb, 1901, str. 6.

¹¹ Silvije Strahimir Kranjčević, *Sabrana djela, III, Proza, Prepjevi, Pisma*. JAZU, Zagreb, 1967, str. 374, 375. Uredio Ivo Franješ.

U Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, u Zagrebu, održana je 5. studenoga 2001. Svečana sjednica, »poklon dvorni«, o 550. obljetnici rođenja Marka Marulića i 500. obljetnici *Judite*. Govorili su: Milan Moguš, Josip Vončina i Dubravko Jelčić. Stihove čitali: Ljubica Jović i Zlatko Crnković.

Za povjesničare prve polovice XX. stoljeća Marulić je nedvoumno velik stvaralac. Pjesnik *Judite* stapa »trubadurski idealizam u apstraktnom crtanju lika i ljepote njegove glavne junakinje, s realizmom u crtanju prirode, prizora iz života i ljudskih strasti« (B. Vodnik);¹² a »pikturalni je dio njegove *Judite* nešto najljepše iz stare hrvatske književnosti« (P. Skok).¹³ On je pisac »neobično pobožan i radin«, »učen i neporočna života«. Iz svih njegovih »djela ne govori mistik, kako se je katkada mislilo, već praktični moralist« (M. Kombol).¹⁴ Marulić je »vrelo novih poticaja« i »stup slave i ponosa« (S. Ježić).¹⁵ Po Barcu, iako Marulić »nije bio naročit umjetnik stvaralac«, jer je uglavnom preuzimao od poznatih uzora, on je »najznatnija pjesnička ličnost«, a »slava mu je u hrvatskoj književnosti ostala nedirnuta kroz stoljeća«. ¹⁶ Pridodajmo tome i Franičevićev sud iz sedamdesetih godina, kako Marulićevo »okretanje narodnom jeziku nije izazvala samo danteovska obrana vulgarnog i primjer Petrarke«, jer mu je i »bez toga moglo 'ulisti u pamet'« da biblijsku historiju »stumači našim jazikom«. ¹⁷

S razlogom pisci suvremenih hrvatskih književnopovijesnih i jezičnih pregleda, proučavatelji Marulićeva djela, a danas je to respektabilan domaći i inozemni znanstveni krug, jedinstveno sude da je naš Marulić, »kozmpolit i patriot«, te »bašćinac i europejac« (kako ga prikladno imenuju Ivan Slamnig i Mirko Tomasović),¹⁸ u trojezičnoj praksi, i svojim *opera maxima*, i *opera minima*, započeo znamenito »jidrenje« novim spoznajnim i vrsnim poetološkim senzibilitetom.

Kad bismo u europskim književnostima potražili sličan primjer — osim u usporedbi s Danteom, o čemu je i sam Marulić, po završetku *Judite*, progovorio, onda bismo naziv »otac književnosti« mogli prisposodobiti s ugledom što ga ima engleski pjesnik Geoffrey Chaucer (1340?-1400). Pisac *Canterburyjskih priča* sazeo je, na kraju XIV. stoljeća, usmenu i umjetnu tradiciju, gotovo sve

---

¹² Branko V o d n i k, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I, Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća. S uvodom Vatroslava J a g i ć a: *O hrvatskoj glagolskoj književnosti*. Matica hrvatska, Zagreb, 1913, str. 110. Djelo ima 66 slikovnih priloga.

¹³ Petar S k o k, »O stilu Marulićeve 'Judite'«, u: *Zbornik Marka Marulića*, u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića, 1450-1950. *Djela JAZU*, knjiga 39, Zagreb MCML, str. 176. Uredili Josip B a d a l i ć i Nikola M a j n a r i ć.

¹⁴ Mihovil K o m b o l, *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, II. izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1961, str. 82-84.

¹⁵ Slavko J e ž i ć, *Hrvatska književnost, od početka do danas, 1100-1941*. Naklada A. Velzek, Zagreb, 1944, str. 74.

¹⁶ Antun B a r a c, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954, str. 36, 37.

¹⁷ Marin F r a n i č e v i ć, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 1983, str. 105.

¹⁸ Ivan S l a m n i g, »Marko Marulić, kozmpolit i patriot«, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Liber, Zagreb, 1978, str. 153.

Mirko T o m a s o v i ć, *Marko Marulić Marul* (Monografija), Erasmus Naklada, Književni krug — *Marulianum*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb-Split, 1999, str. 267.

srednjovjekovne književne žanrove, pa je, bez obzira na kasnijeg Shakespearea, njegov utjecaj na potonji razvoj engleske literature bio od neprocjenjiva značenja.

Marulić je, do današnjega dana, ostao naše umjetničko iskrište najrazličitijih izričaja: od književnih do glazbenih, od likovnih do scenskih uprizorenja.

Otac, roditelj razvijene hrvatske književnosti, na prijelazu XV. u XVI. stoljeće, nije počeo bez uzora. Od Bašćanske ploče, u Jurandvoru i trinaest redaka glagoljskih pismena na kamenom pluteju u crkvi svete Lucije: što znači od Betlehema naše tvoračke riječi do Marulićeva glasa, prošla su bila više od tri i pol stoljeća. Postojao je već i Petrisov *Zbornik*, 1468. Pjevali su u tom vremenu i Šiško, i Džore, najstariji hrvatski petrarkisti, čiji su se stihovi, uz mnoge druge, našli okupljeni u obuhvatnom, recimo i dragocjenom *Zborniku* Nikše Ranjine, 1507. Oglasio se u Dubrovniku i Marulićev mlađi suvremenik, raznovrsni pjesnik, dramatičar, usamljeni benediktinac-reformator, Mavro Vetranović. Tu je i veliki renesansni pjesnik Jakov Bunić (čiji je ep Marulić posjedovao u vlastitoj biblioteci, s oznakom *Libellus Jacobi Boni Epidauri De raptu Cerberi*). Navedimo vrsne humaniste-latiniste: Šižgorića i njegovo djelo *Elegiarum et carminum libri tres*, 1477, pa u Rimu slavom ovjenčanoga Iliju Crijevića, zatim historiografa Ludovika Crijevića, te epigramatičara Česmičkog, ili »panonskog Petrarku«, kako ovog najvećeg latinskog pjesnika naziva današnja književna povijest. Znao je Marulić za njihova djela; zaslužni je Splitsanin uspio u jezičnom i stilskom, a bogato tematskom i žanrovski raznovrsnom zamahu, asimilirati i antičke pjesnike i kršćanske mislioce: europske humaniste i domaću srednjovjekovnu književnu tradiciju; ne apsolutizirajući djelovanje bilo kojega od njih. Mladi se Marulić bio — što svjedoče nedavno otkriveni glasgowski stihovi — renesansno odazvao izazovima pjevanja o erotskom i satiričnom aspektu života. Ali je takav stav u kasnijim djelima izmijenio u samosvjesno kršćansko moralističko stvaranje. Svoje je poetološke pretpostavke — uzore: domaće usmene, začinjavačke i klasične, Marulić iskazao u posveti *Judite*: »svedoh u versih po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu onih starih poet«. ¹⁹ Upozorimo kako je u humanizmu i renesansi pozivanje na tradiciju postalo pjesnička konvencija, osobito na početku i na kraju djela. Takva je u *Juditi* i završna slika »plavce« koja se zaustavlja, »kalajući jidra«, jer je »plov« dovršen. Govoreći o »Marku Maruliću i europskom humanističkom pjesništvu«, Darko Novaković još jednom je istakao Marulićevu dvojnost, i u poetskim uzorima, i u vlastitoj tematici, što se očituje u ranom i kasnijem pjevanju. Naglašen je preobražaj u poimanju smisla života i njegova »stumačenja« u književnom djelu. Razložno je Novaković ustvrdio kako je među mnogim Marulićevim suvremenicima (a bili su to i Antonio Beccadelli, ali i Jan Panonije) teško »naći nekoga koji će u budućnosti imati tako blistavu međunarodnu karijeru vjerskog pisca, ili čiji će pozni opus eksplicitno demantirati mladenačku fazu. Te

---

¹⁹ Marko Marulić, *Judita* (Sabrana djela Marka Marulića, *Opera omnia*, knj. I), Književni krug, Split, 1988, str. 113. Priredio Milan Moguš.

je dihotomije i sam Marulić bio retrospektivno svjestan kad je u hrvatskom pismu Katarini Obirtić bez uvijanja prozborio o svojim mladenačkim grijesima«. ²⁰ Recimo, iz perspektive naših stoljeća, kako Marulića, svjetovnog čovjeka i kršćanskog moralista, posebnost i cjelinu njegova djela, možemo iščitati samo u »komplementarnosti« poetičkih ideala mladenačke i zrelije dobi.

Kad Marka Marulića Pečenića imenujemo »ocem, roditeljem«, mislimo istovremeno i na čitav hrvatski, uži i širi, literarni proces koji je tom piscu prethodio. Monumentalni pjesmotvor *Judita* mogao je 1501. nastati ne samo kao plod stvaralačke zrelosti autora, koji je već za sobom imao poslanice pisane visokim stilom, kao što je *Ad Georgium Sigoreum*, 1477, izvorna latinska djela i prijevode (mislimo na *Evangelistarium*, 1487(?) i 1500? pa *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum*, 1498 i 1499; i Marulićev prijevod *De imitatione Christi* augustinca Tome Kempenca, odnosno, po hrvatskom natpisu, *Od naslidovan'ja Isukarstova*, iz 1500), nego na već proklimalu nacionalnu kulturu i pjesničku riječ: od Zadra, Šibenika, Trogira, Hvara, do Dubovnika, i dalje, prema sjeveru i jugu. Presudno je bilo i splitsko kulturno ozračje na razmeđi stoljeća, pa Marulićev dodir s razvijenom humanističko-renesansnom književnošću susjednih zemalja, koje je upoznao zahvaljujući humanističkoj Acciarinijevoj školi, a važan je i autorov boravak u sjevernoj Italiji. Najuvjerljivija je potvrda Marulićeva visokog ukusa i naobrazbe njegova golema biblioteka, koja je obuhvaćala tako reći sva glavna djela antike, srednjeg vijeka renesanse: od Biblije i teologije do književnosti i filozofije, svjedočeći o duhovnoj znatiželji i širini interesa svoga vlasnika.

Juditini »versi harvacki« zapravo su umjetničko sjecište prethodnog i potonjeg Marulićeva djela, kako onoga na latinskom, tako i na talijanskom. Trojezično stvaranje — golemo znanje i pjesničko nadahnuće — dosegli su u njoj uzajamnu povezanost. Sve je to i naš odgovor na Marulićevu samosvjesnu tvrdnju kako *Judita* može pokazati da i hrvatska književnost ima svoga Dantea, svoju čakavsku »lingua volgare«. Naš je autor bio svjestan budućeg domašaja vlastitog djela. Kao što Danteovu djelu, u cjelini, smisao daje talijanski dio, tako se i Marulić potpuno može spoznati tek u hrvatskom osvjetljenju. Važno je to napomenuti, jer većina Marulićevih latinskih djela zaista može ponijeti obilježbu »bestsellera« svoga vremena. Poznata je njihova difuzija ne samo unutar europskoga kulturnog kruga, nego i dalekoistočnih azijskih prostora.

Danteova djela raspravljaju temeljna, osjetljiva pitanja društva XIII. i XIV. stoljeća: njegova političkog ustroja: *De monarchia*, i kodifikacije talijanskoga jezika: *De vulgari eloquentia*. Marulić, autor *Judite*, u Splitu, u dramatičnim okolnostima osmanlijske prijetnje, uz himničku pohvalu jeziku kojim se služi, preferira i teološko-filozofska razmišljanja o povijesti i ratovima, o čovjekovoj vjeri i ljubavi. Kako sam kaže, u jednoj od svojih parabola, »posljednji će sud« najbolje procijeniti kako smo postupali s »dobivenim dobrom« života.

---

²⁰ Darko Novaković, »Marko Marulić i europsko humanističko pjesništvo«, *Forum*, god. XXXX. Broj 4-6, Zagreb, travanj-lipanj 2001, str. 458.

To se, osim na *Juditu*, ponajviše, odnosi na *De institutione, Evangelistarium, De humilitate et gloria Christi, Quinquaginta parabolae, De ultimo Christi iudicio*, pa *Davidias*.

Pribilježimo samo dio onoga po čemu je Marulić doista prvi u hrvatskoj književnosti.

Judita je prvi hrvatski humanističko-renesansni epos (2126 stihova), koji — u skladu s vremenom — svojom strukturom, slijedi načela antičke tradicije. Marulićev je primat vidljiv koliko u žanru toliko i u tematici, to jest biblijskom predlošku kao nadahnuću, ali odmah i u njegovoj transformaciji. *Judita* je Marulićev književni razgovor s Biblijom, sa starozavjetnom parabolom: ona je potresno rodoljubno »govoren'je« o zavičajnoj političkoj aktualnosti. (Knjiga o Juditi napisana je »apokaliptičnim stilom«, u Palestini, u vrijeme grčke vladavine, u II. ili početkom I. stoljeća prije Krista. U komentaru hrvatskog prijevoda *Biblije* čitamo kako je sadržaj priče vjerojatno samo »piščeva literarna fikcija, ali je zato poukom i idejom vrlo stvaran«. Upravo ovo »stvaran« presudno je za umjetničku viziju.²¹ Od najranijih kršćanskih vremena, posebno u europskom krugu, gotovo u svim razdobljima, do suvremenosti, nastali su i u nas i u svijetu brojni multimedijalni odzivi na temu Judite. U književnosti: epovi, crkvena prikazanja, drame, poeme, pjesme, libretta pjevali su o hrabrom činu biblijske udovice. I veliki dramatičari, poput Bertolta Brechta i Jeana Giraudouxa, bili su nadahnuti i poneseni osebnom temom.

Možda je ovdje zanimljivije spomenuti neke *Judite*, manje poznate, ali vremenom nastanka bliže našoj, Marulićevoj. Tako *Judita (Die Judith, Ein comedi mit 16 personen, zu recidirn in fünf Akten)* nürnberškog dramskog pjesnika Hansa Sachsa (1494-1576), mlađeg suvremenika Marulićeva, datirana *anno salutis* 1551, pjeva iz perspektive vjerskih ratova šesnaestog stoljeća. I glavna junakinja i ostali likovi Sachsove drame izvedeni su prilično površno, bez psihološkog nijansiranja. To se još više može ustvrditi za druge pisce, koji su temu *Judite* obrađivali za protestantski »Schultheater«, kao: Sixtus Birk, Wolfgang Schmeltzel, Samuel Hebel i Martin Boehme.²²

Obrada biblijske Knjige našeg Marulića »angažiranija« je, bliža tragičnom, povijesnom trenutku života nacije. Toliko je u njoj jasna aluzivnost, da mirno možemo postaviti pitanje o samoj svrsi njezina čitanja u alegorijskom ključu. Marulićevo djelo visoko izgrađenim stilom sažima i nastavlja Martinčev plač i vapaj, Šižgoričevu elegiju o pustošenju polja šibenskog, te lament Zoranićeva pastira Marula: »Svemogi Bože moj, / odvrat od nas gniv tvoj, / odvrat zle kobe/ ke nas svak čas znobe, / utiši sržbu tvu, / pogledaj viru svu.«²³ Uz *Juditu* izravno se veže *Molitva suprotiva Turkom* (koja može biti njezin predgovor, ili pogovor,

²¹ *Biblija*, Stari i Novi zavjet, Povijesne knjige, Judita, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987, str. 1194. Glavni urednici: Jure Kaštelan, Bonaventura Duda.

²² *Kindlers Literatur Lexikon*, Band IV. Werke (Ji-Mt). Kindler Verlag Zürich, 1968, str. 118. Za popularizaciju Hansa Sachsa zaslužni su mladi Goethe, a još više Richard Wagner svojom operom *Majstori pjevači*, u kojoj je Hans Sachs glavni lik.

²³ Petar Zoranić, *ibidem*, str. 138.

svejedno, a čiju je spoznaju u latinskom akrostihu pročitao Paljetak, 1979: *SOLUS DEUS POTEST NOS LIBERARE DE TRIBULATIONE INIMICORUM NOSTRORUM TUCORUM, SUA POTENTIA INFINITA*, odnosno: »Samo Bog može nas spasiti od nevolja neprijatelja naših, Turaka, svojom moći bezgraničnom.«²⁴ Pridodamo li tome *Tužen'je grada Hjerzolima*, i Marulićevu *Poslanicu papi Hadrijanu VI*, iz 1522. (*Epistola ad Adrianum Pont. Max. VI*) dobit ćemo širok, a žanrovski raznolik, opus: ep, molitva, lamentacija, epistola, kojim splitski autor nastavlja i produbljuje antitiransku, antiosmanlijsku tematiku; ali i kritičko upozorenje nehajnom svijetu Zapada. Sve je to u hrvatskoj književnosti nazočno dug niz stoljeća. Ukažimo samo na veliki epos XX. stoljeća, Ante Tresića Pavičića, *Gvozdansko*. (1939-1942)²⁵

Marulićevi ženski likovi u epu i epiliju (*Judita* i *Historija od Suzane*), po prvi su put u hrvatskoj autorskoj književnosti kompleksno oblikovani. Splitski se pjesnik, u opisu i razradi, koristio provjerenim postupcima monologa, upravnoga govora i dijaloga, naracije i deskripcije. Junakinje su podjednako uvjerljive, i u akciji, i kad ih strah sapinje, samoća užasava. Gradeći likove, Marulić je davao maha svojoj imaginaciji, ali i brižljivo poštivao biblijske predloške.

Pogledajmo tekst o *Judith*, iz latinskog proznog djela *De Veteris instrumenti viris illustribus commentarium (O slavnim ljudima Staroga zavjeta — Podsjetnik)*, nastao kao Marulićev kompendij *Vulgate* i Jeronimovih komentara. Uočiti ćemo, a to vrijedi i za mnoge druge likove, da taj ispis životopisa Maruliću služi kao građa, »podsjetnik« za karakterološki i psihološki portret glavne junakinje spjeva.

Birana Marulićeva riječ, posebnost ritmiziranog stiha, razvedenost i uvjerljivost retoričkih figura — sve je to u funkciji ostvarenja autentičnosti likova koji svjedoče umjetničku zrelost svoje književnosti.

Primat je Marulićev, kako je već istraženo, i u posebnoj vrsti šaljivo-podrugljivih i satiričkih stihova. Takva su pojedina mjesta u *Suzani*, nadalje u *Spovidi koludric od sedam smartnih grihova*, pa u glasgowskim epigramima. Ne zaboravimo da Marulićevu *Poklad* i *Korizmu*, možemo žanrovski odrediti i kao anticipaciju komičnih spjevova, jednom formom naše maskerate.²⁶

Marulić prvi u hrvatskoj literaturi otvara neku vrstu polemike, u *Dialogus de laudibus Herculi*, aludirajući na Bunićevu koncepciju Herkulova lika u epu *De raptu Cerberi*. Marulićevo je suprotstavljanje prožeto kršćansko-moralističkim duhom, zrelo i dokumentirano.²⁷

²⁴ Luko Paljetak, u feljtonu »O Maruliću, o feljtonu i o jednoj tajni«, *Nedjeljna Dalmacija*, Split, 22. srpnja 1979; i u knjizi *Jantarna kocka*, Zagreb, 1982, str. 20-24. Preuzeto iz navedene monografije Mirka Tomasovića.

²⁵ Ante Tresić Pavičić, *Gvozdansko*, epos u 32 pjevanja. Posebno izdanje, AGM, Zagreb, 2000. Priredila Dunja Fališevac. Povijesni komentari: Mirko Kratočić. Jezični komentari: Ivo Pranjković.

²⁶ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, II. knjiga, Antibarbarus, Zagreb, 1997, str. 208.

²⁷ Dunja Fališevac, »Prva hrvatska polemika o epu: *De raptu Cerberi*, Jakova Bunića i *Dialogus de laudibus Herculis* Marka Marulića«, u knjizi *Kaliopin vrt*, Književni krug, Split, 1997, str. 41-76.

Čitajući Marulićev *Hymnus ad Deum*, ispisan u daktilskim heksametrima, čini nam se da ovdje možemo upozoriti na navještaj one astralne tematike, toliko česte u hrvatskih pjesnika kasnije, sve do Preradovića i Kranjčevića, pa Ujevića, Šopa i dalje. Obuzet je Marulić svemirom: njegova je prostornost »beskrajni eter«, što se proteže iznad »vrtoglavice nebeskih oblaka«. Muza ga pjesnikova, u *Himnu Bogu* želi dočarati. Za čovjeka neuhvatljiv je, neobjašnjiv:

»tebe obuhvatiti ne može čovječji um, čak ni nošen
perima znatiželjnim, makar je kadar dubine proniknuti: još dalje
ti se kriješ, u nedogled odmaknut, u spilji tajanstva.«

(20-22)

Maruliću, kršćanskom humanistu, svijet postoji samo zahvaljujući božanskoj svenazočnosti. »Začetniče neba i zemlje, (...). Ti zapovijedaš kaosu prvotnom, (...). Ti ružičasto lice mjeseca, i manje zvijezde / dade, (...). Odvajaš dan od tmine i vrtiš kolo mjeseci. / (...). Ti zapovijedaš vjetrima da pušu, ti si poljanama / plodnost kad ih natopi rosa i njivama kad ih zalije pljusak / (...).«

O Marulićevoj ekstatičkoj *admiratio* svijetu, koji je Božje djelo, Neven Jovanović u interpretaciji pjesme *Hymnus ad Deum* (donoseći uspjeti hrvatski prijevod) zaključit će kako je ona, kao i pretežna građa *Evangelistara*, usmjerena prema »čudesnoj isprepletenosti veza u svijetu, divljenje ustroju koji nadilazi moć ljudskog poimanja«. ²⁸

Marulićev je primat u razvijenu hrvatskom izrazu i versu. Čakavština njegova, dijalekt je, a zapravo *jazik*, u koji su uronjena druga dva. Tako je već ovdje, u XVI. stoljeću, ponuđeno susretište za kasniju jezičnu standardizaciju. Marulić je prvi u *Juditi*, u složenom stihu: dvostruko i četverostruko rimovanom dvanaesteru, što ga je Nazor nazvao »kvadriga«, započeo slavni književni »plov«. Prvi koji je homersko-vergilijansku visoku poetiku, obilježenu lepezom slikovnih i zvukovnih figura, primijenio, pretočio u hrvatski *jazik* i njegove »urehe«.

Marulić je ujedno prvi koji je i hrvatskim (*Juditom*), a ne samo latinskim djelima (uz Šižgorića, oba Crijevića, Česmičkog, Bunića, Vlačića, Petrića-Patritiusa i dr.), dosegao najvišu estetsku razinu, a tečajem naših dvaju stoljeća, posebice dvadesetog, i zamjernu europsku recepciju.

Zato danas, u Splitu, 550 godina od Marulićeva rođenja, pola milenija od rukopisa *Judite* (»na dvadeset i dva dni miseca aprila«, 1501), znanstveno provjerene spoznaje: Marulić — »otac umjetnoga pjesništva« i »druga luč« hrvatskoga jezika, s uvjerenjem usvajamo i nastavljamo.

²⁸ Latinsku pjesmu *Hymnus ad Deum* objavio je cjelovito Milivoj Š r e p e l, u raspravi »Marulićeve latinske pjesme«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 2, Zagreb, 1899.

Neven J o v a n o v i ć preveo je pjesmu *Himan Bogu* i napisao njezinu promišljenu interpretaciju za međunarodni skup *Marko Marulić, europski humanist*, Split, 27. do 29. travnja 2000. Tekst naslovljen »Izricanje neizrecive riječi: interpretacija *Hymnus ad Deum*«, objavljen je u *Colloquia Maruliana X*, Književni krug, *Marulianum*, 2001, str. 113-134.